

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан та тенденції розвитку тіньової економіки в Україні у посткризовий період очима як вітчизняних так і іноземних аналітиків, науковців.

Ключові слова: тіньова економіка, тіньова економічна діяльність, рівень тіньової економіки, тіннізація.

Вступ. Тіньова економіка існує у всіх країнах світу проте основними відмінностями в тій чи іншій країні є її обсяги, чинники, стан соціально – правового контролю, регуляторна діяльність держави, реалізація державних стратегій, програм по боротьбі з тіньовою економічною діяльністю, показники рівня життя населення. За різними оцінками її рівень становить у високорозвинених країнах від 8% ВВП, у країнах з перехідною економікою – понад 20% ВВП і в країнах, що розвиваються – 40% ВВП. Прийнято вважати, що масштаби тіньової економіки у розмірах 5 – 10% ВВП не мають істотного впливу на соціально-економічні процеси у суспільстві, не викликають суттєвих порушень в економіці і вважаються припустимими. При розмірах тіньового сектору понад 30 % ВВП настає критична маса, перевищення якої свідчить про функціонування у країні відтворювальної системи тіньових економічних відносин. Розширення тіньової економіки до зазначених розмірів призводить також до розбалансованості окремих сфер економіки, поглиблення некерованості та криміналізації суспільства. Для ефективної протидії розвитку тіньової економічної діяльності необхідно визнати справжній рівень тіньової економіки і на основі справжніх показників створювати реально діючу стратегію протидії тіньовій економіці та здійснювати розподіл бюджетних коштів і розвивати ті галузі економіки, де найбільше сконцентрована тіньова зайнятість.

При написанні статті використовувалися матеріали та публікації міжнародних організацій, рейтингових агентств таких, як Transparency International, Doing business; інституцій - Європейський банк реконструкцій та розвитку, Міністерство економічного розвитку та торгівлі України, науково-дослідного інституту Heritage Foundation. Була приділена увага національній доповіді «Новий курс: Реформи в Україні 2010 – 2015» НАН України за загальною редакцією В. М. Гейця, А. І. Даниленка, М. Г. Жулинського, Ю. А. Левенця, Е. М. Лібанової, О. С. Онищенко; та аналітичній доповіді «Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання» за загальною редакцією А.Я. Жаліла. Також використано результати наукових досліджень Шрідріха Шнайдера, Андреаса Буена та Клавдія Монтенегро для порівняння з показниками тіньової економіки Міністерства економічного розвитку та торгівлі України.

Постановка завдання. Метою статті є огляд сучасного стану та тенденцій розвитку тіньової економіки України у посткризовий період очима вітчизняних аналітиків та порівняти його з баченням європейських науковців. Показати статистичну різницю показників тіньової економіки в Україні.

Результати. Україна має надзвичайно великий сектор тіньової економіки. Вона обслуговує інтереси не лише звичайних громадян, які не мають стабільного заробітку чи підприємств, які зацікавлені у збільшенні свого доходу, а й економічні і політичні інтереси певних впливових структур та ділових кіл. На жаль, це є закономірністю, особливістю української економіки, особливістю ведення бізнесу в Україні аніж винятком. Значно зросли і є актуальним такі явища, як корупція, політичний лобізм, рейдерство, зрощення державного апарату з тіньовою економічною діяльністю. Для України вкрай актуальним є завдання переосмислити пріоритети свого розвитку та створити реально діючу стратегію розвитку, яка б включала децентралізацію державної влади, реформування економіки в цілому з пріоритетами інтересів вітчизняних виробників і споживачів.

У 2008 році, за оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, рівень тіньової економіки вперше за останні роки вийшов за межі порогового значення (не більше 30% від ВВП), ставши показником який перебуває у небезпечній зоні серед показників, що характеризують стан макроекономічної безпеки в державі.

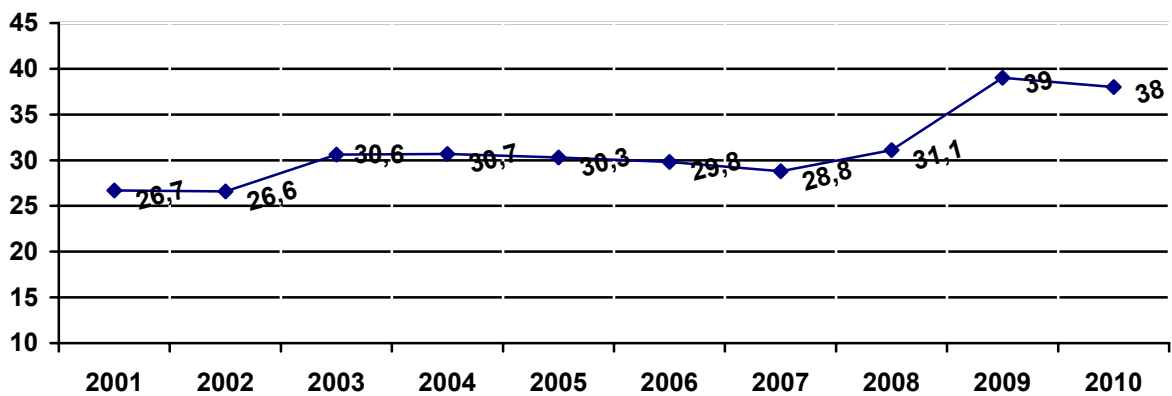

Рис.1.1. Інтегральний коефіцієнт тіньової економіки в Україні у період 2001 -2010 рр., відсоток від офіційного ВВП [1]

Рівень тіньової економіки в Україні за 2010 рік, порівняно з 2009 роком, зменшився на 1 відсотковий пункт і становив 38 %. Як видно з рисунку 1.1 в Україні відбувається зменшення рівня тіньової економіки незважаючи на економічну та політичну нестабільність.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України зазначає, що тінізації сприяє відсутність узгоджених дій усіх гілок влади при реалізації антикризових заходів: посилюється політична нестабільність в країні. Гальмує процес виходу економіки країни з тіні неефективна податкова політика, яка обмежує розвиток виробничих секторів з високою часткою доданої вартості і стимулює розвиток сировинних галузей та сфери послуг. Крім того, за оцінкою Мінекономіки, тінізації сприяє неефективна система бюджетної підтримки реального сектору економіки, яка стимулювала «проїдання» коштів, а не ефективно їх використання [2].

На відміну від розрахунків Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та за даними професора Ф. Шнайдера, Україна давно перейшла порогове значення в 30% від офіційного ВВП. На рисунку 1.2 представлено показники тіньової економіки в проміжку з 2001 по 2006 рр. у відсотках від ВВП.

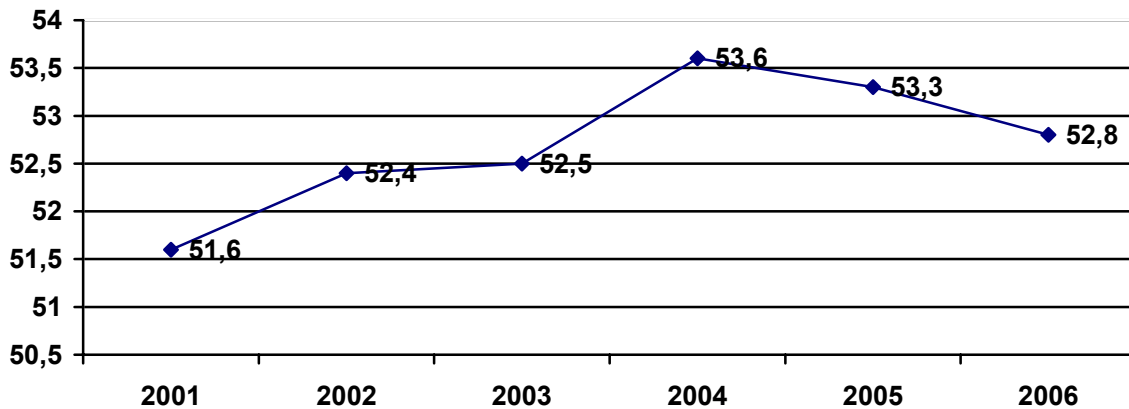

Рис.1.2. Показник тіньової економіки в Україні у період 2001 -2006 рр., відсоток від офіційного ВВП [3]

В середньому по країні, за даними Ф.Шнайдера, рівень тіньової економіки в проміжку з 2001 по 2006рр. становив 52,7% від ВВП, за даними Мінекономіки в цей самий період - 29,1% від ВВП, а в період з 2001 по 2010рр. – 31,1%. Виходячи зі статистичних даних Міністерства економічного розвитку і торгівлі, в середньому рівень тіньової економіки в Україні приблизно такий самий як у Греції (29,5%), Польщі (27,7%), Литви (31,5%).

На рисунку 1.3 представлено рівень тіньової економіки в Україні при збільшенні вибірки змінних (теж за розрахунками Ф.Шнайдера).

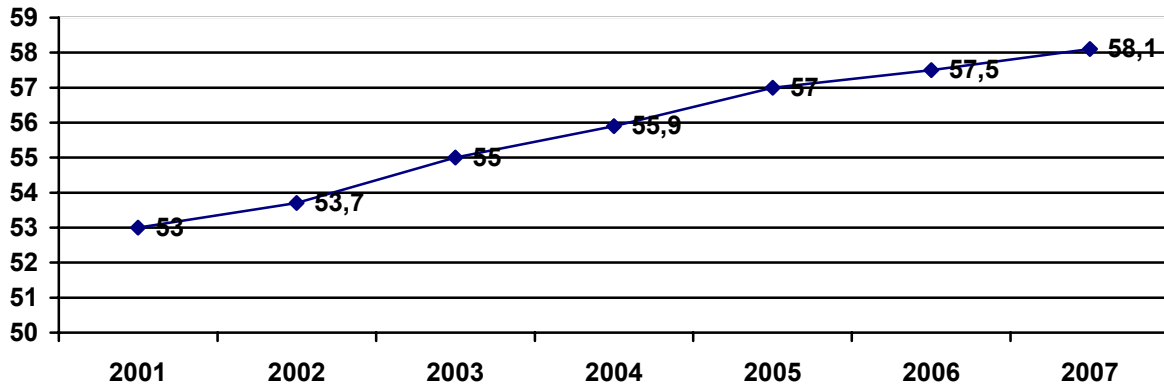

Рис.1.3. Показник тіньової економіки в Україні у період 2001 -2007 рр., відсоток від офіційного ВВП [3]

За такими розрахунками, середньому по країні, рівень тіньової економіки в проміжку з 2001 по 2007 рр. становив 54,9% від ВВП. Для порівняння, за даними Мінекономіки в цей самий період - 29,0% від ВВП.

У сучасних умовах, у світовому співтоваристві Україна виступає заполітизованою, недемократичною, закритою країною, про що свідчать показники різних міжнародних інституцій та організацій: за даними Всесвітнього економічного форуму у 2011 р. Глобальний індекс конкурентоспроможності нашої країни погіршився і Україна посіла 89 місце серед 139 країн світу; за даними рейтингового агентства Doing business у 2012 р. Україна посідає 152 рейтингову позицію (у 2011 році посідала 149) зі 183 країн світу за показником легкості здійснення підприємницької

діяльності[4]; за даними міжнародної організації Transparency International у 2011 р. індекс сприйняття корупції в Україні погіршився становить 2,3 (152 позиція з 182)[5]; за даними Heritage Foundation Україна вважається країною з недостатнім рівнем свободи економіки і станом на початок 2012 р. посідає 163 позицію серед 179 країн[6]; у структурі якісних параметрів оцінки режиму правового регулювання державних закупівель, запропонованих експертами ЄБРР, найвищим значенням в Україні характеризується показник бюрократизації (80,1 %) та формальної конкуренції (79,6), інші ж показники – підзвітність, чесність та порядність, прозорість, ефективність контракту, економічність процесу, стабільність, порядок запровадження у дію знаходяться у межах 40,6 - 60,2 %, що є істотно нижчим показником, порівняно з країнами ЦСЄ (Центральної та Східної Європи)[7]. Також за версією журналу Forbes, Україна увійшла до десятки найгірших економік світу, посідаючи 4 місце з 177. Видання зазначає, що в Україні ВВП на душу населення перебуває на рівні таких країн, як Сербія і Болгарія. При цьому інфляція в Україні сягає приблизно 10% [8].

Тінізація економіки має глибоке підґрунтя і міцне коріння, тому для вирішення складної проблеми обмеження її масштабів Національною академією наук України запропоновані такі заходи:

1. Забезпечення чіткості та однозначності дії законів.
2. Здійснення масштабної податкової реформи на основі таких пріоритетів:
 - поступове скорочення кількості податків і зборів, зниження їх ставок та вдосконалення предмету оподаткування;
 - оподаткування надприбутків, які отримують фінансово - промислові групи і монополісти від експлуатації корисних копалин, природних ресурсів, державної власності, недосконалих бюджетних пільг і дотацій;
 - приведення правил визначення доходів і видатків суб'єктів господарювання у відповідність із загально визначеними принципами єдиного бухгалтерського обліку, на якому ґрунтується фінансова, податкова, статистична та інші види звітності;
 - законодавча ліквідація можливості підприємств використовувати фіктивні операції з приховуванням доходів і збільшенням валових витрат, ухиляння від сплати податків.
3. Проведення судової реформи.
4. Ліквідація інституційних та адміністративних перешкод ведення бізнесу.
5. Створення механізмів надійного захисту прав власності всіх учасників економічного життя, що передбачає:
 - встановлення прозорості в діяльності підприємств для акціонерів;
 - забезпечення процедури зміни власників в умовах прозорих та оперативних судових процедур.
6. Формування системи контролюючих служб та якісного кадрового забезпечення [9].

На нашу думку, зазначені заходи є слушними і необхідними для стабілізації та подальшого розвитку української економіки. Законотворча діяльність залежить від власних інтересів чиновників, інтересів великих промислових груп, інтересів тієї політичної сили, яка при владі. Чинне законодавство містить значну кількість законів непрямої дії, які призводять до чиновницького свавілля, корупції, масового порушення законодавства. На даному етапі, для України вкрай важливо є прийняття законів, що мають включати норми відповідальності посадових осіб усіх рангів за фактами порушення законів при управлінні державною власністю, витрачанні бюджетних коштів, незаконному наданні податкових, митних або інших пільг, якщо такими діями нанесено збитки державі і суспільству. Великим кроком вперед для України буде прийняття закону про лобізм, оскільки такий закон зможе зробити прозорими взаємини

між владою і бізнесом, показати чий інтереси відстоюють чиновники і його зв'язок з певною галуззю економіки. До прикладу, у США закон про лобізм (Federal Regulation of Lobbying Act) був прийнятий ще у 1946 році та для багатьох європейських країн це є прийнятна практика. Важливими залишаються такі завдання як відділення політики від бізнесу, судової влади від виконавчої, необхідно внести істотні корективи в регуляторну політику держави, починаючи з перегляду і спрощення дозвільних, реєстраційних і наглядових функцій, встановлення обґрунтованих прогресивних розмірів тарифів за надані послуги.

У національній доповіді зазначено, що необхідно створити принципово нову систему фінансового, податкового, банківського контролю з урахуванням повноважень Рахункової палати та підвищити її відповідальність за стан і якість контролю. Оцінки діяльності контролюючих і правоохоронних органів, їх чисельність, видатки на утримання повинні визначатися не за кількістю контрольних заходів, а за реальними поверненнями коштів і майна державі за рахунок цілковитого усунення правопорушень. Головною умовою легалізації економіки є розвиток усіх форм та інститутів громадянського суспільства і посилення його впливу на соціально - економічну політику держави [9].

Висновки. Розвиток української економіки, створення нових робочих місць, належних умов праці, умов для життя, все це залежить від правильного державного управління. Надмірна централізація державної влади, приниження можливостей органів місцевого самоврядування не сприяє стабільному розвитку економіки. Політичний лобізм, суперечливе законодавство, корупція, конкуренція між політичними партіями дає лише показові і не завжди справжні результати діяльності. Постійні політичні негаразди або як прийнято говорити системна політична криза поступово перейшла в економічну. Практично за більшістю міжнародних рейтингів Україна йде до низу, і з кожним роком її показники все гіршають. Як було зазначено вище, для ефективної протидії розвитку тіньової економічної діяльності необхідно сформувати систему постійного (щорічного) моніторингу і визначення справжнього рівня тіньової економіки в Україні і на основі реальних показників реалізовувати державні програми, наприклад програми для підтримки підприємництва, а не його знищення. Державні кошти мають спрямовуватися на розвиток різних галузей економіки, створення привабливого інвестиційного клімату, для залучення довгострокових інвестицій, врешті-решт держава зобов'язана створити умови, щоб тіньова зайнятість, тіньова економічна діяльність поступово ставала легальною.

Література

- 1.Тенденції тіньової економіки в Україні. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua
- 2.Більше третини української економіки – в "тіні" . - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2009/07/31/202187/>
- 3.Shadow Economies all over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 this version as of June 8, 2010. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://corruptionresearchnetwork.org/datasets/shadow-economies-all-over-the-world-new-estimates-for-162-countries-from-1999-to-2007>
- 4.Doing Business 2012 data for the Ukraine. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine/>
- 5.Corruption Perceptions Index 2011. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/content/download/64565/1032845/>
- 6.2012 Index of Economic Freedom. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://heritage.org/index/country/ukraine>

7.Key facts about the EBRD's work in Ukraine. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebrd.com/pages/country/ukraine.shtml>

8.Україна увійшла до п'ятірки найгірших економік світу . - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2011/07/6/290977/>

9.Новий курс: Реформи в Україні 2010 - 2015. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/books/2010/10nandop1.pdf>

Summary. The current state and trends of the shadow economy development in Ukraine in the post-crisis period according to both domestic and foreign analysts and researchers is reviewed in the article.

Keywords: shadow economy, shadow economic activities, the level of shadow economy, shadowing.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2012